

УДК 343.13:[343.7:343.91-053.6](477)

Олена Валеріївна ФЕДОСОВА,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-5577-8333>

ЗАВДАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Розслідування злочинів вимагає вирішення складних завдань різного характеру й обсягу: від загальних, що стосуються повного розслідування злочину, встановлення всіх обставин, що підлягають доказуванню у даному кримінальному провадженні, викриття винних, до завдань, що вирішуються для встановлення окремих сторін розслідуваної події, забезпечення умов для досягнення загальної мети розслідування. У цьому зв'язку можна говорити про стратегічну лінію в розслідуванні і вирішенні тактичних завдань, тобто про два взаємозалежних напрямки у діяльності слідчого, обумовлених його повноваженнями самостійно приймати рішення щодо напряму досудового розслідування [1, с. 197].

У відповідності до вимог наказу МВС України від 06.07.2017 № 570 «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України» на органи досудового розслідування покладаються такі завдання, як: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності слідчих органів Національної поліції; забезпечення відшкодування фізичним і юридичним особам шкоди, заподіяної кримінальними правопорушеннями; виявлення причин і умов, що сприяють учиненню кримінальних правопорушень, і вжиття через відповідні органи заходів щодо їх усунення [2]. На думку Р. Л. Степанюка, «вони являють собою загальні цілі, які повинні вирішуватись при розслідуванні будь-якого злочину. Тобто, стратегічні завдання розслідування мають визначатись безвідносно до певних видів і груп злочинів, адже є загальними орієнтирами, як у науковій діяльності щодо формування методичних рекомендацій, так і в роботі слідчого за будь-якою конкретною справою. Їх правильніше іменувати саме стратегічними, а не загальними» [3, с. 191]. У свою чергу на шляху до вирішення стратегічних завдань слідчим вирішуються різноманітні тактичні, тобто окремі (проміжні) завдання [4, с. 100].

У криміналістичній літературі категорія «тактичне завдання» використовується як у рамках окремих слідчих (розшукових) дій так і у межах всього процесу розслідування (як проміжні завдання).

М. В. Салтевський зазначає, що будь-яка проблема породжує конкретні цілі, для досягнення яких суб'єкт планує свою діяльність, тобто вирішує тактичне завдання [5, с. 78].

Слід зазначити, що планування діяльності і розв'язання тактичного завдання – це різні поняття, які не можуть бути ототожнені. Ці проблеми лежать у різних площинах. Вирішення тактичного завдання припускає реалізацію запланованих засобів, проведення слідчих (розшукових) дій і організаційних заходів, застосування тактичних, технічних, підготовчих та інших прийомів.

Детальному розгляду питань диференціації завдань в методиках розслідування, а також побудові їх системи приділяє увагу В. В. Тищенко. Науковець пропонує виділяти, по-перше, загальні завдання у кожному кримінальному провадженні незалежно від роду або виду злочинів, що розслідуються, а по-друге – спеціальні комплекси методико-криміналістичних завдань, зумовлених функціями і змістом слідчої діяльності [6, с. 74].

Виходячи з цілей кримінального судочинства, основних вимог кримінального і кримінального процесуального законодавства, до загальних завдань розслідування у кожному кримінальному провадженні можна віднести:

- встановлення наявності чи відсутності події злочину, а також ознак конкретного складу злочину;
- точна кваліфікація кожного вчиненого злочину;
- повне розкриття розслідуваного злочину, що включає: встановлення всіх обставин, що підлягають доказуванню; причетних до вчинення корисливо-насильницького злочину осіб, у тому числі неповнолітніх, з'ясування їх ролі та участі у всіх епізодах злочинної діяльності;
- забезпечення відшкодування матеріального збитку і можливої конфіскації майна;
- встановлення обставин, що сприяли вчиненню розслідуваного злочину (злочинної діяльності), і вживання заходів щодо їх усунення;
- підготовка матеріалів кримінального провадження для розгляду в суді.

Названий комплекс загальних завдань розслідування охоплює основні кримінально-правові і кримінальні процесуальні завдання розслідування у кримінальному провадженні.

В. О. Коновалова, О. Н. Колесніченко, Г. А. Матусовський, А. Ф. Волобуєв звертають увагу на те, що в окремих методиках розслідування специфічні завдання, властиві розслідуванню окремого виду чи групи злочинів, виділяються і роз'яснюються досить рідко [7, с. 6–12; 4, с. 68]. У більшості випадків в положеннях окремих методик розслідування такі

завдання взагалі не позначаються. Звичайно, це не відповідає принципам розробки методик розслідування окремих категорій злочинів, оскільки позбавляє слідчого можливості з'ясування характеру і змісту завдань, що ставляться і вирішуються на кожному етапі розслідування, їхнього значення для розкриття злочину у відповідних ситуаціях, тобто чіткого уявлення про напрямок розслідування. Все це веде до деструктивних явищ у слідчій діяльності, знижує його організаційно-управлінську ефективність і, в цілому, негативно позначається на результативності розслідування.

Слід погодитись з думкою В. В. Тіщенко, що в ході розслідування корисливо-насильницької злочинної діяльності доцільно виділяти методичні завдання, згрупувавши їх до двох основних етапів розслідування [6, с. 136]. Поділяючи цей підхід, пропонуємо до завдань, що постають на початковому етапі розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми віднести наступні:

- з'ясування й оцінка сформованої після відкриття кримінального провадження слідчої ситуації;
- виявлення джерел інформації щодо розслідуваних корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми;
- визначення напрямів розслідування і розробка плану розслідування;
- обрання форм взаємодії слідчого з оперативними підрозділами Національної поліції України, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність;
- пошук і одержання інформації про механізм і обстановку вчиненого неповнолітніми корисливо-насильницького злочину;
- збирання і вивчення відомостей про особу потерпілого;
- пошук, одержання й аналіз інформації щодо неповнолітніх осіб, які вчинили корисливо-насильницький злочин, їх розшук і затримання [8, с. 446–448];
- аналіз даних про викрадене майно, його пошук і виявлення.

На етапі подальшого розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчинюються неповнолітніми можна виділити такі завдання:

- з'ясування й оцінка слідчої ситуації після проведення першочергових слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. У залежності від результатів початкового етапу розслідування, ступеня вирішення поставлених завдань доцільно визначати прогалини у визначенні обставин злочину, оцінити достатність і достовірність здобутої доказової інформації;
- встановлення всіх епізодів злочинної діяльності особи чи групи неповнолітніх, що притягаються до кримінальної відповідальності;
- встановлення і притягнення до відповідальності всіх осіб, причетних до корисливо-насильницького злочину, що розслідується. Дане завдання передбачає встановлення організаторів, підбурювачів, виконавців, посібників на всіх стадіях злочинної діяльності – підготовки, вчинення і приховування кожного її епізоду і діяльності в цілому;
- вивчення особистості кожного обвинувачуваного. Таке вивчення необхідно здійснити слідчому для встановлення ролі неповнолітніх в злочинній групі, перевірки їх причетності до інших злочинів, визначення причин і умов, що спонукали їх до здійснення злочину;
- розшук викраденого майна і вживання заходів щодо відшкодування заподіяного збитку. Вирішення даної задачі передбачає встановлення місць перебування, у тому числі місць приховування викраденого майна, визначення його приналежності конкретному потерпілому, виявлення майна й інших цінностей, накладення арешту на майно для забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації майна винних осіб.

Названі завдання можуть бути вирішені шляхом їхньої деталізації (тобто поділу на менш складні і масштабні), а також проміжні, які виділяються залежно від тієї чи іншої слідчої ситуації. Саме такого роду завдання можна назвати тактичними завданнями.

На основі викладеного, систему завдань розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчинюються неповнолітніми, можна класифікувати наступним чином: а) загальні завдання розслідування, що випливають з вимог кримінального і кримінального процесуального законодавства; б) спеціальні завдання розслідування, обумовлені функціями слідчої діяльності. До останніх доцільно віднести: етапні (обумовлені цілями слідчої діяльності на визначеному етапі розслідування); видові (обумовлені особливостями предмета доказування і криміналістичною характеристикою розглянутої категорії злочинів); етапно-видові (обумовлені предметом доказування і криміналістичною характеристикою злочинів стосовно етапів розслідування); тактичні завдання (сформовані слідчими ситуаціями, що випливають з особливостей визначеного моменту розслідування корисливо-насильницьких злочинів і мають тактико-методичне значення).

У тактичних завданнях відображається основна специфіка методики розслідування конкретної категорії (роду, виду, групи) злочинів. Оцінка слідчої ситуації і постановка відповідних тактичних завдань дозволяють здійснити правильний вибір процесуальних і криміналістичних засобів їх вирішення.

Потрібно відмітити, що чим простіша слідча ситуація, тобто чим більше вона насичена доказовою інформацією, тим менше виникає тактичних завдань, і, навпаки, чим складніша, чим більше проблемних ситуацій, тим більша кількість завдань і тим більші труднощі їх вирішення.

Постановка тактичних завдань пов'язана не лише з видом злочину, але і його підвидом. У цьому плані можна говорити про специфіку тактичних завдань стосовно розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються групами неповнолітніх.

Розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, передбачає вирішення ряду локальних (тактичних) завдань, що мають як загальний, так і специфічний характер. До загальних тактичних завдань доцільно віднести: встановлення характеру події злочину; встановлення місця і часу його вчинення; встановлення способу і знарядь; встановлення мотивів злочину; встановлення особи потерпілого; встановлення осіб, причетних до вчинення корисливо-насильницького злочину. Названі завдання мають найбільш загальну спрямованість і не відображають специфіку того або іншого виду корисливо-насильницького злочину, що вчиняється неповнолітніми.

До специфічних тактичних завдань в ході розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються групами неповнолітніх, слід віднести: встановлення групового характеру корисливо-насильницького злочину; встановлення механізму корисливо-насильницького злочину і визначення рольових функцій учасників злочину; встановлення виду корисливо-насильницького злочину; встановлення зв'язку жертви з нападниками; встановлення фахової або іншої вкритимості жертви; встановлення гарантій безпеки свідків; визначення зв'язку злочину, що розслідується з іншими злочинами, що мають ознаки, вчиненого за участю неповнолітніх; установлення шляхів подолання протидії розслідуванню; встановлення знарядь вчинення корисливо-насильницького злочину і шляхів їх придбання; встановлення складу і структури групи неповнолітніх, причетної до злочину; встановлення відомостей про зв'язки жертви з неповнолітніми та ін.

Перераховані завдання свідчать про їх різноманітний характер, можливість їх вирішення різними засобами (застосуванням тактичного прийому, проведенням слідчої (розшукової) або негласної слідчої (розшукової) дії, тактичної операції). Взаємозв'язок тактичного завдання розслідування і тактичної операції передбачає виділення, формування таких типових завдань, вирішення яких дозволить використати тактичні операції. У цьому плані доцільно до загальних тактичних операцій адресувати специфічні.

Результати анкетування та інтерв'ювання слідчих Національної поліції України, узагальнення кримінальних проваджень щодо корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, дозволяють визначити такі типові тактичні завдання розслідування, що потребують встановлення: характеру і діагностики виду корисливо-насильницьких злочинів; місця і часу вчинення злочину; способу, знарядь, механізму вчинення і рольових функцій учасників злочину; мотивів та особи потерпілого; особи злочинця (соціально-психологічних даних про особу; складу і структури злочинної групи, пошук злочинців); фактів протидії розслідуванню (встановлення гарантій безпеки свідків; захист слідчої таємниці; нейтралізація впливів на доказову інформацію і захист інформації).

Типові тактичні завдання розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, різняться залежно від виду злочину, його криміналістичної характеристики, слідчої і кримінальної ситуації. Тактичні завдання варіюються залежно від об'єктивних і суб'єктивних чинників, змінюється послідовність постановки таких завдань, особливості їхнього вирішення.

З вище наведеного слід зробити висновок, що вирішення названих завдань сприяє своєчасному, повному і об'єктивному розслідуванню злочинів, встановлення винних та в окремих випадках припинення злочинної діяльності. Розв'язання названих завдань може здійснюватися в різній послідовності, обумовленою рівнем та обсягом доказової інформації, а також своєчасним плануванням і правильною організацією розслідування. Тому, успіх розслідування будь-яких корисливо-насильницьких злочинів, вчинених неповнолітніми, залежить від своєчасності, повноти і якості вирішення завдань, що постають в процесі розслідування.

Список бібліографічних посилань

1. Журавель В. А. Системи слідчих дій та тактичні операції в структурі окремої криміналістичної методики розслідування злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. Харків : Право, 2009. № 2. С. 197–208.
2. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України : наказ МВС України від 06.07.2017 № 570 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17> (дата звернення: 25.10.2019).
3. Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2012. 491 с.
4. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва : монографія. Харків : Ун-т внутр. справ, 2000. 336 с.
5. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. Харків : Консум, 2001. Ч. 2. 478 с.
6. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія / Одес. нац. юрид. акад. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.
7. Коновалова В. Е., Колесниченко А. Н., Матусовский Г. А. Расследование хищений государственного или общественного имущества (проблемы тактики и методики). Харьков : Вища школа, 1987. 166 с.
8. Федосова О. В. Особа неповнолітнього злочинця в структурі криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів // Традиції та новачі юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє (до 20-річчя НУ ОЮА та 180-річчя Одеської школи права) : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (19 трав. 2017, м. Одеса) / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2017. С. 446–448.

Одержано 28.10.2019